

ULUSLARARASI
TÜRK AKADEMİSİ

ABAY ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

TÜRK OCAK LARI
İSTANBUL ŞUBESİ

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

GEÇMİŞTEN GELECEĞE

HOCA AHMED YESEVÎ

İSTANBUL 26-28 EYLÜL 2016

ALMATI 24-26 EKİM 2016

SEMPOZYUM PROGRAMI

TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON
AJANSI BAŞKANLIĞI

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

GEÇMİŞTEN GELECEĞE
HOCA AHMED YESEVÎ
Uluslararası Sempozyumu

2. cilt

YAYIN NU: 13

Tk. Nu: 978-605-9443-09-8

ISBN 978-605-9443-11-1

Baskı:

ŞenYıldız Yayıncılık Hediyeelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
Gümüşsuyu caddesi. Dalgıç İş Merkezi No:3 Kat:1 Topkapı-İstanbul

Tel: 0212 483 47 91 • Faks: 0212 483 48 23

İstanbul-Aralık 2016

Ahmed Yesevî ile Emirci Sultan'ın Anadolutürk İslâm Medeniyetinin İhya ve İnşasındaki Yeri ve Önemi

Osman ORAL*

Giriş

11.yüzyılın son yıllarında Maverâünnehir, Harezm, Horasan ve Azerbaycan bölgelerinden gelen ve daha çok Müslüman Türklerin olduğu, ilk hükümdarı Kutalmış oğlu Süleyman Şah (1075-1086) olan *Türkiye Selçuklu Devleti* teşekkül etti.¹ Anadolu'da ilk Türk devletinin temeli de atılmış oldu.² Türkmen boyları tarafından Dânişmendliler, Saltuklular, Mengücekler ve Artuklular gibi Orta ve Doğu Anadolu Türklerinden oluşan devletlerde kurulunca,³ Anadolu'nun Türkleşme ve İslâmlaşması süreci de başladı.

Müslüman devletler, bir yandan bulundukları yerlerde siyasî ve iktisadî güçlerini takviye ederlerken takip ettikleri iskân siyasetiyle vakıf müessesesinden geniş ölçüde faydalandılar. Devlet adamlarının da teşvik ve yardımlarıyla zengin vakıflara sahip cami, han, kervansaray, medrese, tekke ve zaviyeler kurdular.⁴ Bu sosyal eğitim ve yardım kurumları özellikle İslâm'ın yayılması ve tebliğ edilmesinde, edebiyat, şiir ve musiki gibi güzel sanatların gelişmesinde, ahlâk gibi terbiye vasıtası olan bilgi dallarının doğması, ilerlemesi ve tatbikat alanına konulmasında önemli hizmetler ifâ etmişlerdi. med-

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, osman-oral@hotmail.com

¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1969, s.32 vd.

² M. Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu", *Belleten*, S. 218, 1993, s. 71 vd.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, s. 69 vd.

⁴ A.Yaşar Ocak, "Anadolu, Tarih/Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması", *DİA*, İstanbul 1991, III/110 vd.

rese, tekke ve zaviyeler, çoğunlukla şehir ve kasabalarda kurulmakla birlikte, bazen sosyal hizmetler görmek için büyük kervanların geçtiği ıssız yollarda, bazen da düşmanı gözetlemek için sınır boylarında kurularak eğitim ve öğretimin yanında han, imaret ve kervansarayların gördüğü hizmetlerde yürütülmüştü.⁵ Tarihte cami, medrese, tekke ve zaviyeler ile buralarda görev yapan âlimler, dinî ve millî kültürün oluşması ve gelişmesine büyük yararları olduğu gibi ticaret ve seyahatin rahat ve emniyet içinde yapılmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlar, İslâm medeniyetinin ihya ve inşasında büyük katkılar sağlamışlardır.⁶

Anadolu Türk-İslâm medeniyetinin ihya ve inşasında büyük bir öneme haiz alimlerden biri olan Ahmed Yesevî (ö.562/1166), Büyük Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde 1093 ile 1166 yıllarında yaşamış, "Hâce-i Türkistan", "Hazreti Sultan", "Sultanu'l-Evliya", "Pir-i Türkistan" ile "Evliyalar Serveri" gibi unvanlar verilmiş Türk âlimidir.⁷ Ahmed Yesevî, Arapça ve Farsça dillerini iyi bilmesine rağmen, çevresindekilere İslâm dininin temel prensiplerini, ayet ve hadis merkezli din anlayışını, kendi adıyla anılan Yesevîlik'in adap ve erkânını "Hikmetler" adı verilen hece veznindeki manzumelerle sade bir dil ve Türkçe ile aktarmış, böylece O, anadili Türkçeye değer vererek Türkçenin yükselişinde önemli katkı sağlamıştır. O'nun düşünceleri yetiştirdiği öğrencileri vasıtasıyla Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine yayılmış, bu yola uyanların mensup olduğu tarikata "Yesevîyye" denildiği gibi kendisine "Sultan" lakâbına nisbetle "Sultâniyye", cehrî yani açıktan zikir yapmalarından dolayı "Cehriyye", müntesiplerinin çoğunun Türkler olmasından dolayı "Silsile-i Meşâyih-i Türk" de denilmiştir.⁸ Anadolu'da aradan geçen yüzyıllara rağmen Hoca Ahmed Yesevî'nin din anlayışı ile Anadolu Türk İslâm medeniyetinin ihya ve inşasındaki etkisi onun öğrencileri, halifeleri veya soyundan geldiği iddia edilen şahsiyetler aracılığıyla da olsa yaşamaya devam etmektedir. O, tasavvufî şiirleri ve tasavvufi görüşleriyle Türk kökenli insan-

⁵ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 352 vd.

⁶ Nebi Bozkurt-Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII/323 vd; Mustafa Kara, "Tekke", *DİA*, İstanbul 2011, XL/368.

⁷ Feridüdin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 227.; Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu Türk Süflüğünde Ahmed-i Yesevî Geleneğinin Teşekkülü", *Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1992, s. 75.

⁸ Necdet Tosun, "Yeseviyye", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII/487.

ların dinî hayatını asırlardır etkilemiştir. Bu tebliğde *Hoca Ahmed Yesevî* ile onun Anadolu'da Bozok diyarına gelen halifesi "Emir-i Çin" lakaplı Türkmen şeyhi Emirci Sultan'ın Anadolu Türk İslâm medeniyetinin ihya ve inşasındaki yeri ve önemi incelenmektedir.

1. Ahmed Yesevî ve Yesevîlik

Ahmed Yesevî, 11. yüzyılın ikinci yarısında muhtemelen 1085-1095 yılları arasında dünyaya geldi. Babası, Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed İbn Hanefiyye'nin soyundan Şeyh İbrahim'dir. Annesi, babasının halife ve öğrencilerinden şeyh Musa'nın kızı Ayşe Hanım'dır. Ahmed Yesevî'nin doğum yeri Güney Kazakistan'da Türklerden oluşan bir şehir Çimkent Sayram'dır.⁹ Anne ve babası yedi yaşında iken vefat eden Yesevî, bundan sonra ablası Gevher Şehnâz'ın yanında kaldı. Ablası ile birlikte Yesi şehrine gitti.¹⁰ Yesevî, Yesi'de bulunan Türk âlimi Arslan Baba (Arslan Bab)'dan ders aldı. Arslan Baba'nın, ona Hz. Peygamber'in kendisine teslim etmesini istediği hurmayı vermesi,¹¹ onun terbiyesi ile ilgilenmesi, Resulullah'ın manevî bir işaretine dayandırılır.¹² Arslan Baba'nın vefatı üzerine Yesevî, o dönemin önemli ilim merkezlerinden olan Buhara şehrine gitti. Burada Şeyh Yusuf el-Hemedânî'nin (ö.535/1140) eğitim ve terbiyesi altına girdi. Uzun yıllar bu eğitimi sürdü.¹³ Hemedânî'nin vefatından sonra hocasının 3. halifesi sıfatıyla irşat görevine geçti. Ancak bir süre sonra makamını Şeyh Abdülhâlîk-ı Gucdüvânî'ye (ö.575/1179) bırakarak Yesi'ye döndü.¹⁴ Ahmed Yesevî, vefat edinceye kadar Yesi'de irşat, eğitim ve öğretim hizmetine devam etti. Hz. Peygamber'in vefat ettiği yaş 63 olduğundan Yesevî, 63 yaşından itibaren hayatının geri kalan kısmını, tekkenin bahçesinde yerin altında küçük bir hücre veya kuyu şeklinde kazdirdığı Çilehane'de geçirdi.¹⁵ Kesin olmamakla beraber 120 yaşında iken vefat ettiği

⁹ Kemal Eraslan, *Ahmed Yesevî, Divân-ı Hikmet Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 94.

¹⁰ Kemal Eraslan, *a.g.e.*, s. 94.

¹¹ Hz. Peygamber'den Ahmet Yesevî'ye Arslan Baba aracılığı ile ulaştırılan hurma remzi ile ifade edilen bu manevi değerlerin Peygamberi ahlâk, irfan, ilâhî aşk ve marifet olduğu söylenmektedir. Kadir Özköse, "*Ahmed Yesevî ve Divân-ı Hikmet*", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 16, 2006/7, s. 295.

¹² Kemal Eraslan, "*Ahmed Yesevî*", *DİA*, İstanbul 1989, II/160.

¹³ Hayati Bice, *Hoca Ahmed Yesevî ve Divân-ı Hikmet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.XII.

¹⁴ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. XII.

¹⁵ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. XII.

ve 562/1167'de öldüğü de kaydedilir.¹⁶ Bazıları da onun 87 veya 125 yaşında vefat ettiğini söylerler.¹⁷ Yesevî'nin İbrahim adında bir oğlu Gevher Şehnâz ve Gevher Hoşnâz isimli iki tane kızı olmuş, Hz. Peygamber'in neslinin kızıdan devam etmesi gibi Yesevî, hayattayken oğlu İbrahim vefat etmiş, soyu kızlarından Gevher Şehnâz yoluyla devam etmiştir. Onun soyundan geldiğini söyleyen; Semerkant kökenli Şeyh Zekeriya, Üsküp şehrinden Şâir Atâ ve Evliya Çelebi gibi kişiler de vardır.¹⁸

Ahmed Yesevî'nin din ve ahlâk menşeli şiirlerine "Hikmet", hikmetlerin toplandığı kitaba da "Dîvân-ı Hikmet" adı verilir. Ona atfedilen diğer bir eser de "Fakrname"dir.¹⁹ Hikmetler, hem halk kitlelerine hem de sofilere yani Yesevî tarikatına girenlere hitap ederken, *Fakrname* ise sadece sofilere hitap etmektedir.²⁰ Hikmetlerde işlenen konular Allah inancı, nübüvvet, Peygamber'e bağlılık, kıyamet halleri, cennet ve cehennem tasvirleri, dervişlerle ilgili ders verici menkıbelerdir. Hikmetler'in gayesi, İslâm'ı Türklere sevdirmek, yıkıcı, ayrıştırıcı akımlara karşı İslâm'ı sünni akidesini yaymak ve yerleştirmek olduğu söylenebilir. Yesevî, hikmetlerindeki millî ve dinî değerleri birleştirici fikirleriyle Türklere İslâm'ı sevdirep dinin canlı olmasını sağlamış,²¹ sünni anlayışa bağlılığı ve tasavvufi anlayışı, kanaatimizce Türk diyarlarını bid'at fikirlerden arınmış saf bir İslâm ve iman çizgisinde tutabilmiştir. O, "Yesevilik" adı verilen tasavvufi anlayışıyla, Türk tasavvuf geleneğinin de kurucusudur. O'nun tasavvufi anlayışı, Türk topluluklar arasında bir Türk tarafından kurulmuş ilk tasavvufî tarikat olduğu söylenebilir. Çünkü O, görüşleri ve şiirleriyle kendisinden sonra da birçok tasavvuf yorumlarına da ilham kaynağı olmuştur. Bu tarikata mensup dervişlerin Harezmi, Horasan ve Azerbaycan güzergahı ile Anadolu'ya gelmelerinde, müsamaha fikirli ve hoşgörülü Anadolu Selçuklu hükümdarlarının idaresi ve rollerinin de etkisi vardır.²²

Yesevî'nin Türk dünyasındaki kalıcı etkilerinden bir diğeri de yetiştirdiği ve Türk dünyasının her tarafına gönderdiği öğrencileridir.²³ Bunlar bir çok

¹⁶ Kadir Özköse, *a.g.m.*, s. 298.

¹⁷ Abdurrahman Güzel, *Ahmed Yesevî'nin Fakrname'si*, Öncü Kitap, Ankara 2007, s. 53.

¹⁸ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. XV.

¹⁹ Abdurrahman Güzel, *a.g.e.*, s. 71.

²⁰ Abdurrahman Güzel, *a.g.e.*, s. 73.

²¹ Kemal Eraslan, *a.g.e.*, s.63.

²² İlhan Genç, "Belagat Yönünden Dîvân-ı Hikmet Üzerine Bir Değerlendirme", *Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri-Tesirleri*, İstanbul, 1996, s. 425-445.

²³ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. XIV.

bölgelerde Yesevî'nin telkinleri, hikmetleri ve görüşleri doğrultusunda bir irşat faaliyetini sürdürerek, Türkler arasında ortak sağlam İslami bilinç ve inancın hakim olmasına katkı sağlamışlardır.²⁴ Anadolu'da iz bırakan şu kişiler Yesevî anlayışındakiler olarak sayılabilir;²⁵ Gürcistan'da Avşar Baba; Bursa'da Abdal Musa; Geyikli Baba; Karadeniz Batova'da Akyazılı Aziz; Tokat'ta Gajgaj Dede; İstanbul Unkapanı'nda Horoz Dede; Bozok Yöresi Yozgat'ta Emir Çin Osman; Zile'de Şeyh Nusret; Merzifon'da Şeyh Pir Dede; Filibe'de Adatepe'de Kademli Baba ve Sarı Saltuk.²⁶ Hacı Bektaş-ı Velî, Lokman-ı Pârende, Tapduk Emre ve Emirci Sultan da Ahmed Yesevî'nin halifesidir.²⁷

Hocası Hemedâni gibi Hanefî-Matürîdî anlayışında olan Ahmed Yesevî ve onun görüşlerini takip eden Horasan Erenleri, Gâziyân-ı Rum, Abdalân-ı Rum diye de bilinen gazi dervişler Anadolu ve Balkanlar'ın Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında büyük rol oynamışlar, Yesevî'nin dini anlayış ve fikirlerinden hareketle, fetihlerden önce gittikleri yerlerde kurdukları tekke ve zaviyeler yoluyla, insanlara İslâm dininin hoşgörü ve rahmet yönünü tanıttırmışlardır.²⁸

Yesevî ve Haydarî dervişleri yoluyla Anadolu'ya giren Yesevîlik,²⁹sonraları yani 13. yüzyılda, Kutbuddin Haydar (ö. 618/1221) adındaki bir Türk şeyhi tarafından Yesevîlik ile Kalenderîlik'i birleştirmek suretiyle kurulan Haydarîlik tarafından asimile edilmiş, değiştirilmiştir. Haydariyye, Anadolu'da 15.yüzyıldan sonra Şemsîler, Câmîler, Edhemîler ve Rum abdalları gibi kendilerine benzeyen diğer bazı tasavvufî gruplarla birlikte dinî ve sosyal hayattan izleri kaybolmuş, bazı gelenekleri Bektaşîliğin içinde devam etmiştir. Kutbuddin Haydar, sonraki zamanlarda Türbet-i Haydariyye (Türbet-i Haydarî) adını alan Zâve'deki zaviyesinde uzun süre irşat faaliyeti yürüttüğü de bilinmektedir.³⁰

16. yüzyılda Bektaşîlik'in görüşlerinden ortaya çıkan Haydarîlik'in yerini almasından sonra da Yesevîlik ve gelenekleri, Bektaşîlik anlayışı tarafından

²⁴ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. XIV.

²⁵ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yayınları, Ankara 1993, s. 46-55.

²⁶ Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s.46 vd; Mustafa Ekincikli, "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yesevîlik", *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1993, s. 115-118.

²⁷ Ali Aktan, "Künhü'l-Ahbar'a Göre Hoca Ahmet Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri", *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1993, s. 66.

²⁸ Fuat Köprülü, *a.g.e.*, s. 75.

²⁹ Yesevîliğin Anadolu'ya 13. yüzyılın başlarında Moğol işgalinden sonra girdiği tahmin edilmektedir. Bkz. İlhan Genç, *a.g.m.*, s. 425-445.

³⁰ Tahsin Yazıcı, "Haydariyye", *DİA*, İstanbul 1998, XVII/35-36.

temsil edilmeye başlanmıştır. Bugün Anadolu ve Balkan bölgelerinde Yesevî anlayış ve geleneklerini daha çok Bektaşîliğin temsil ettiği de söylenebilir. Kaynağı Yesevîlik olduğu bilinen Bektaşîlik, zamanla İbâhiye ve lakaytlığa³¹ kayarak Yesevîliğin asıl esaslarından ayrıldığı da bilinmektedir.³²

2.Ahmed Yesevî'nin Dînî Anlayışve İnançları

Ahmed Yesevî'nin din anlayışı, tarih boyunca Türk boylarının Müslüman kimliklerinin korunması ve günümüze kadar devam ettirmesine katkıları olmuş, sağlam bir dinî ve ahlâkî hayat sürmelerini sağlayıp canlılığı günümüze kadar gelmiştir. Yesevî, Kuran ve sünnetten aldığı din anlayışını kendi dilinde Türk toplulukların anlayacağı şekilde "Hikmetler"le söylemiş, şiirlerini de âyet ve hadislerin anlamından süzerek anlatmış,³³bu yazılı kültürü, sözlü kültür halinde ve şehirlerde olduğu kadar bozkırlarda okuma imkanı bulamayan göçebe hâlinde yaşayan topluluklara bu bilgileri aktararak dinî tebliğ ve irşat görevini yapmıştır.³⁴ Bunu şöyle dile getirir: "Benim bütün hikmetlerim Sübhan'ın fermanı / Okuyup bilir isen hepsi Kur'an'ın anlamı / Benim hikmetlerim alemde sultan / Eyler bir anda çöl yeri gül bahçesi".³⁵

Yesevî'nin yaşadığı zamanda bölgeye hâkim olan Hanefî-Mâtürîdî anlayışına sahip Karahanlılar, yıkıcı ve Ehl-i bid'at akımlara karşı İslam'ı ve ehl-i sünnet görüşlerinin bölgede yayılması ve revaç bulması için olağanüstü çaba sarf etmişlerdi.³⁶ Yesevî'nin hocası olan Yusuf Hemedani (1048-1140)'nin de Hanefî-Maturidi geleneğine bağlı bir alim olduğu bilinmektedir.³⁷ Yesevî'nin hikmetlerine yansıyan inanç anlayışı, tevhit, nübüvvet, ahiret konuları ve hulefayı Raşidin hakkındaki görüşleri ile Hanefî-Maturidi anlayışın

³¹ İbâhiye ve lakaytlık; kanunların, dinî emirlerin ve ahlâk kurallarının bağlayıcılığını kabul etmeyip lakayt kalanlar, her şeyi mübah görenlerdir. Bkz. Hasan Onat, "İbâhiyye", *DİA*, XIX/252 vd.

³² Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", *DİA*, İstanbul 1992, V/373-9; Bektaşî geleneği içerisindeki fikri değişim örneklemeleri için bkz. Kıyasettin Koçoğlu, "Türkiye Diyanet Vakfı Tarafından Yayınlanan Alevî-Bektaşî Klasiklerinde Hz. Ali", *Çukurova Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, C. 12/1, Ocak-Haziran 2012, s. 57 vd.

³³ H. İbrahim Şener, "Yesevî Hikmetlerinin Kaynağı Olarak Ayetler Üzerine Bir Değerlendirme", *Yesevîlik Bilgisi*, haz. C. Kurnaz, M. Tatcı, Ankara 2000, s. 199 vd.

³⁴ Nesimi Yazıcı, "Hoca Ahmed Yesevî Döneminde Türk-İslâm Kültürünün Oluşum ve Gelişimi Üzerine Bazı Düşünceler", *Yesevîlik Bilgisi*, Ahmet Yesevî Vakfı Yay., Ankara 1998, 65 vd.

³⁵ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. 185.

³⁶ Abdülkerim Özeydin-Necmeddin Hacıeminoğlu, "Karahanlılar", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/404.

³⁷ Yusuf Hemedani, *Hayat Nedir*, çev. N.Tosun, İstanbul 2002, s. 12 vd.

temel ilkeleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir.³⁸ O, hikmetleri sayesinde millî değerlerine sıkı bir bağ ile bağlı olan Türklere İslam dinini kabule zemin hazırlamıştır.³⁹ Ahmed Yesevî’de iman, *Divân-ı Hikmet* ve *Fakr-nâme’de* İslâm’ın temeli olarak, halkın en kolay bir şekilde anlayabileceği üsluplarla ele alınır. İman, dört kapı kırk makamı içindeki şeriat makamlarının birincisidir. “O, on makam ki şeriatıdır. İlki, Hakk Teâlâ’nın birliğine, varlığına, sıfatlarına ve zatına iman getirmektedir ve Fakir’lik makamındaki On Nur’dan sekizincisi de iman nurudur.”⁴⁰ İmanın olabilmesi için; edep, korku, perhizkârlık, sabır, haya, cömertlik, miskinlik, ilim, marifet, tövbe, zühd, şükür, kanaat, tevekkül, can ve akıl sahibi olmak gerekmektedir.⁴¹

İman; İslâm esaslarının ve hükümlerinin doğru ve gerçek olduğuna gönülden tereddüt etmeden inanmaktır.⁴² Bu esaslar; Allah’a, meleklerle, kutsal kitaplara, resullere, kadere ve ahiret gününe imandır.⁴³ İslâm’ı benimseyen birisi, Allah’ın birliğini, yani tevhit inancını, Hz. Peygamber’in Allah’ın kulu ve Resulü olduğunu gönülden benimsemesi (*tasdik*), diliyle söylemesiyle (*ikrâr*) mümin sıfatını kazanır.⁴⁴ Yesevî’ye göre iman, kalbin tasdik etmesi dilin de bunu doğrulamasıdır. Kalpte olan böyle bir iman davranışlara salih amel ve güzel ahlâk olarak tezahür eder. İmanın sağlamlaşmasının yolu da ibadetleri devamlı ve samimi yapmaktan dolayısıyla güzel ahlaklı olmaktan geçer. Böylece iman, insanın nefsini olgunlaştırarak kemale ulaşmasını ve ruhun huzura kavuşmasını sağlamaktadır. Yesevî’ye göre kişi de iman olmadan amellerle dünya imtihanını kazanmak ve ebedî kurtuluşa ermek söz konusu değildir: “Dirilikte din kurallarını iyi yap / Ahiretin gereklerini burada hazırla / Kul

³⁸ <http://www.hasanonat.net/index.php/89-ahmet-yesevi-nin-din-anlay-s-ve-bektasilikteki-baz-yans-malar>

³⁹ Ali Atmaca, *Ahmet Yesevî’nin İnanç ve Düşünce Dünyası*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008, s. 23 vd.

⁴⁰ Abdurrahman Güzel, *a.g.e.*, s. 166, 247.

⁴¹ Kemal Eraslan, *a.g.e.*, s. 50 vd.

⁴² Ebû Hanife, *el-Fıkhu’l-Ekber*, terc. M. Öz, İstanbul 2011, s. 62.; Kadı Ebu Bekir el-Bakıllani, *el-İnsaf*, Tahk. M.Zahid el-Kevseri, Kahire 1993, s. 55; Fahreddin er-Razi, *el-Muhassal*, terc. H. Atay, Ankara 1978, s. 347.

⁴³ Ebü’l-Hüseyn el-Müslim, *es-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, “İmân 1”.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, İlmî kont. Bekir Topaloğlu, Mîzân Yay., İstanbul 2005, II/161; Osman Oral, “Akâid ve Kelâm İlmi Açısından İmânın Kısımları, Derecesi ve Rükünleri”, *Dicle Üniversitesi SBE Dergisi*, 2015, Y. 7 S. 13, s. 286.

Hoca Ahmed, iman üzere günahlara tevbeli ol / İman ile varan kullar ölmez imiş”.⁴⁵

Hikmetlerde Allah inancının işlendiğini görmekteyiz. Yesevî, Elest'i⁴⁶ anlatır. Allah “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” hitabını söyleyince kıyamete kadar yaratılmış ruhlar da “Kalû Belâ/Evet, sen bizim Rabbimizsin.”⁴⁷ diye karşılık vermişlerdir: “O Allah“elestü bi rabbikum”dediğinde “kâlu bela” dediğimi bilemezdim/ “Vema dinikum” diyerek yine sorduğunda dinim İslâm dediğimi de bilemezdim / Mü'min ruhlar “Rabbimsin” deyip verdi cevap / Cevap vermeyeni de kafir eyledi büyük Vehhab”⁴⁸ ;“Kalu bela” diyen kullar pay aldı / Sukut edip duran kulların dini virandır.”⁴⁹

Sünnî âlimlere göre Cennette Allah'ın görülebilmesi/*Ru'yetullah* mümkündür.⁵⁰ Yesevî'ye göre Allah'a itaatle ibadet eden kimse, mahlûklara acımasıyla Hakk'ın cemalini görmeye de nâil olabilir; “Hakk'a buluşmaya yanıp mü'min olan, ibadet eyle / İbadet eyleyen Hak cemalini görür dostlar”⁵¹; “Cennet der ki ben üstünüm cemal görmek bende var / Cemâlini göstermeye Rahim adlı Rahman var”⁵²

İman esaslarından biri de peygamberlere imandır. Onlar, insanlara dünya ve ahiret için rehberlik yaparlar. Onların hayatlarından ibret ve ders almak da gerekir.⁵³ Yesevî, Allah elçisi Nebilerden dersler alınmasını böyle Allah'ın rızasına erebilmek için onların yollarından gidilmesini ister; “Zekeriyya gibi bu başıma bıçkı koysam / Eyyüb gibi bu bedenime kurtu koysam / Musa gibi Tur dağında ibadet eylesem / Bu iş ile Ya Rab, seni bulur muyum? / Yunus gibi deniz içinde balık olsam / Yakub gibi Yusuf için ağlayıp inlesem / Bu iş ile Ya Rab, seni bulur muyum?”⁵⁴

Yesevî'de Hak Resul ve alemlere rahmet Hz. Muhammed'in sünnetine bağlılığını her fırsatta belirtmiş ve ona olan sevgisini 63 yaşında yerin altına

⁴⁵ Hayati Bice, *a.g.e.*, s.143. [Hikmet 111]

⁴⁶ A'râf, 6/172; Y.Ş. Yavuz- İ. Pala, “Bezm-i Elest”, *DİA*, İstanbul 1992, VI/106-8.

⁴⁷ A'raf, 6/172.

⁴⁸ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. 65. [Hikmet 47]

⁴⁹ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. 181. [Hikmet 142]

⁵⁰ Temel Yeşilyurt, *Rü'yetullah Sorunu*, Kubbealtı Yay., Malatya 2001, s. 199 vd.

⁵¹ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. 107. [Hikmet 82]

⁵² Hayati Bice, *a.g.e.*, s. 183. [Hikmet 143]

⁵³ Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, haz. B. Topaloğlu- M. Aruçi, İSAM, Ankara 2005, s. 278-9.

⁵⁴ Hayati Bice, *a.g.e.*, s. 76. [Hikmet 56]

girerek göstermiş ve sebebini şöyle dile getirmiştir: “Ey dostlar, kulak verin söyledime / Ne sebepten altmış üçte girdim yere / Pir-i kâmil Hakk Mustafa, şüphesiz bilin / Nereye varsan, vasfını söyleyip saygı gösterin / Salatü selam deyip Mustafa’ya ümmet olun / O sebepten altmış üçte girdim yere”⁵⁵; “Sünnetlerini sıkı tutup ümmet oldum / Yer altına yalnız girip nura doldum / Hakka tapanlar makamına mahrem oldum / Bâtın mızrağı ile nefsi deştim ben işte.”⁵⁶

Hz. Muhammed Mustafa’nın sünneti ve örnek ahlâkına uyulması ve O’na Salat-ü Selâm söylenmesi de Yesevî’nin nübüvvet anlayışıdır; “Onsekiz bin âleme serveri olan Muhammed / Otuz üç bin sahabeye rehber olan Muhammed”⁵⁷; “Hakk Teâlâ imân armağan eyledi bize/ O Mustafa Hakk Rasülü idi bize/ Salatü Selam söylesen kuvvet verir dinimize”⁵⁸; “Ey dostlar! Bildireyim Hakk Resülünden/ Ümmet olsan işitip salat selam söyleyin dostlar/ O, büyük ve küçük âlemler için rahmettir/ Ümmet olsan, işitip salat selam söyleyin dostlar”.⁵⁹

Yesevî, Allah’ın armağanı dediği mi’râc’ı⁶⁰da anlatır: “Allahım armağan eyledi O’na Mi’rac/ Rahmet denizi dolup aşırı dalgalandı/ Gerçek ümmet-seniz işitip salatü selam söyleyin dostlar”⁶¹; “Beş vakit namaz olduğunda imametli Muhammed / Mi’rac aşır varlığında şehadetli Muhammed”⁶²

Yesevî’ye göre tövbe etmeyen günah sahipleri ölünce kabirlerinde azap çekerler. Günahlara tövbe etmenin önemi ve ahiretteki mükafatı hikmetlerde şöyle anlatılır: “Tevbesizler bu dünyadan geçmez sanır/ Ölüp gitse, kabir azabını görmez sanır/ O pınarlar kimedir, bil onu/ Tövbe kılan âşıklara içirir onu/ Tévbesizler o pınardan içmez suyu/ Ona içirir zehir-zakkum şerbeti var/ Kıyametin bir günü elli bin yıl kadar olur/ Bu dünyanın sayısı ile bil nice

⁵⁵ Hayati Bice , *a.g.e.*, s. 8. [Hikmet 2]

⁵⁶ Hayati Bice , *a.g.e.*, s. 5. [Hikmet 1]

⁵⁷ Hayati Bice , *a.g.e.*, s. 59. [Hikmet 40]

⁵⁸ Hayati Bice , *a.g.e.*, s. 181. [Hikmet 142]

⁵⁹ Hayati Bice , *a.g.e.*, s. 103. [Hikmet 80]

⁶⁰ Mirac hk. bkz. Fahreddin er-Râzî, *Meâlimu Usulî’ d-Din*, terc: N.Macit, Erzurum 1996, s. 101; Saduddin et-Taftazânî, *Şerhu’l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2013, s. 245 vd.

⁶¹ Hayati Bice , *a.g.e.*, s. 30. [Hikmet 15]

⁶² Hayati Bice , *a.g.e.*, s. 60. [Hikmet 40]

olur/ Kıyamet günü yetmişbin yıl ateşte kalır / Tevbe eyleyen kullar yanmaz mühleti var.”⁶³

Dil ile iman ettiğini söyleyip gönülden tasdik etmeyenler yani münafıklar cehennemde yanacaklar, gönlünde iman olup günah işlemiş müminler ise orada ebedî kalmayıp günahsız bir şekle gelince cehennemden çıkıp tertemiz bir hâlde cennete gireceklerdir. Yesevî bu durumu şöyle özetler: “Münafıklar Cehennem içinde tutuşup yanınca / İmân eden halis olup yanıp çıkınca”⁶⁴

“Can almaya o Azrail gelip dursa, ne hal ile gideceğimi bilemezdim”⁶⁵ diyen Yesevî, hikmetlerde insan kabre konulduğunda Münker-Nekir isimli meleklerin “Men Rabbüke/Rabbin kim? sorusu ile karşılaşacağını anlatır: “Allah, Allah yer altında vatan eyledi / Münker-Nekir “Men Rabbüke” deyip sordu”⁶⁶; “Münker-Nekir o zaman girip gelse / “Men Rabbük” diye melekler bakıp dursa/ “Rabbim Allah” dediğimi bilemezdim.”⁶⁷

Kirâmen Kâtibin yani insanın sağında ve solunda olup ondan hiç ayrılmayan yazıcı meleklerdir.⁶⁸ Her şeyi kayıt altına alıp yazarlar.⁶⁹ Mahşerde amel defteri okumamız için verilecek,⁷⁰ inkâr etsek bile organlarımız yaptıklarımıza şahitlik⁷¹ edecektir; “Kirâmen Katibin adlı melek / Çöl kumlarından çok günahı / Okuyup kitabımı görsem hiç amel yok / Başımı önüme eğip olacağım pişman / Ki ben derim “bu işi yaptığım yok” / Bütün organlarım olacaktır şahid.”⁷²

Ahmed Yesevî, Cehennem üzerine kurulu Sırat Köprüsü’nden bahseder.⁷³ Günahları olanlar bu köprüden aşağıya düşeceklerdir: “Dünya için gam yeme,

⁶³ Hayati Bice , a.g.e., s. 180. [Hikmet 141]

⁶⁴ Hayati Bice , a.g.e., s. 30. [Hikmet 15]

⁶⁵ Hayati Bice , a.g.e., s. 66. [Hikmet 47]

⁶⁶ Hayati Bice , a.g.e., s. 8. [Hikmet 2]

⁶⁷ Hayati Bice , a.g.e., s. 67. [Hikmet 47]

⁶⁸ İnfitâr, 82/10-12; Kâf, 50/17-18

⁶⁹ Ebu Abdullah Buhârî, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, “Rikâk”, 31, “Tevhid”, 35; Müslim, “İmân”, 203.

⁷⁰ Hakka, 99/18-27.âyetler.

⁷¹ Nur, 24/24; Yasin, 36/65.

⁷² Hayati Bice , a.g.e., s. 52-53. [Hikmet 34]

⁷³ Bazı âlimler Sırat’ı kabul etmeyip veya değişik yorumlarken Sünnî âlimler ise Sırat Köprüsü’nde imkânsızlık görmezler. Bkz. Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, VII/525; IX/157; Ebû Hamid el-Gazâlî, *el-İktisad fi'l-İ’tikad*, trc: A. Duran, Hikmet Neşr., İstanbul 2004, s. 299-300. ; Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, thk: Abdülkerim Osman, Kahire, 1988, s.737; Osman Oral, *Sırat Köprüsü*, Furkan Yay., Kayseri 2012, s. 58.

Haktan başkasını deme/ Kişi malını yeme, Sırat üzerinde tutar ha”⁷⁴; “Cehennem üstüne kurula Sırat / Görüp kullar eyler figan ahı”⁷⁵; “Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler / Öyle müftü yerini Sırat köprüsünde gördüm.”⁷⁶ “Kıyâmetin şiddetinden aklım hayran / Gönlüm korkar, canım erir, evim viran/Sırat adlı köprüsünden gönlüm lerzan/Aklım gidip, şaşkın olup kaldım dostlar”⁷⁷

Yesevî, Hz. Peygamber’in şefaatinin Allah’ın yardımı ve inayetiyle günahkâr mümin kullara olabileceğini söyler; “Her kim “ümmetim” dese / Rasül işini bırakmasa / Şefaât günü olsa / Mahrum bırakmaz Muhammed / Gerçi çoktur günahım affedesin Allahım/ Sensin benim sığınağım ya Mustafa Muhammed/ Her kim sana sığınır Cehennemden o kurtulur / Cennete doğru yollarır ya Mustafa Muhammed”⁷⁸

Bu tebliğin boyutunu aşabileceğini düşündüğümüz daha birçok inanç motifleri hikmetlerde ve *Fakr-nâme*’de yer almaktadır. Hoca Ahmed Yesevî’nin *Amentü*’de ifadesini özetle bulan İslam inanç esasları ile görüşleri ve tasavvufi yorumlarının, Kuran ve hadis ışığında Ehl-i Sünnet çizgisinde olduğunu söyleyebiliriz. Türk milletinin bugünkü kültür hayatının; aynı duygu, düşünce ve ülkü etrafında birleştiren kültür mimarlarımızdan biri olan Yesevî’nin Türk dünyasındaki kalıcı tesirlerinden bir diğeri de onun yukarıda anlatılan Ehl-i Sünnet çizgisinde görüşleri çerçevesinde yetiştirdiği ve Türk dünyasının dört bir yanına gönderdiği öğrencileri veya halifeleridir. Bunlar gittikleri her yerde onun telkinleri ve hikmetleri doğrultusunda bir irşat faaliyetini sürdürerek, ortak İslami inanç ve ahlakının hakim olmasına ve İslam inancının kökleşmesine katkı sağlamışlar, Anadolu Türk İslam medeniyetinin ihya ve inşasında önemli görevler ifa etmişlerdir. Bunlardan biri de Anadolu Bozok bölgesine şimdiki Yozgat bölgesine gelen halifelerinden veya öğrencilerinden Emirci Sultan’dır.

3. Emirci Sultan ve Zâviyesi

Ahmed Yesevî’nin halifesi ve Yesevî tarikatına mensup bir Türkmen şeyhi olan Emirci veya Emirce Sultan’ın asıl adı Şerefüddin İsmâil b. Muhammed (ö. 637/1240)’tir. Moğol istilasından sonra yaklaşık olarak 600/1203-4 yılları yani 12. yüzyılın sonlarıyla 13. yüzyılın ilk yarısı arasındaki dönemde, Ana-

⁷⁴ Hayati Bice , a.g.e., s. 183. [Hikmet 144]

⁷⁵ Hayati Bice , a.g.e., s. 52-53. [Hikmet 34]

⁷⁶ Hayati Bice , a.g.e., s. 73. [Hikmet 53]

⁷⁷ Hayati Bice , a.g.e., s. 12-13. [Hikmet 5]

⁷⁸ Hayati Bice , a.g.e., s. 57. [Hikmet 37]

dolu'ya gelmiş, I. İzzeddin Keykâvus, I. Alâeddin Keykubad ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemlerinde, o zamanki adıyla Bozok Dânişmendiye vilâyeti içinde bulunan şimdiki Yozgat'ta yaşamıştır.⁷⁹ Mâverâünnehr, Hârezm, Horasan ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya göç eden şeyhler ve dervişler arasında birçok Yesevî tarikatı mensubu da bulunmaktadır. Bu göçmen Yesevî şeyhlerinden biri de Emirci Sultan'dır. 794/1392 tarihli *İcâzetnâme*'ye bakıldığında Emirci Sultan'ın büyük bir sufi aileden geldiği görülmektedir.⁸⁰ Babası, amcası Hızır Paşa'nın, dedesi Şeyh Kumârî'nin ve kardeşleri Hızır Dede ve İlyas Emirci'nin isimleri önünde "Emîr" lakabı bulunduğuna bakılarak Seyyid sülâlesinden geldiği de söylenmektedir.⁸¹ Hayatıyla ilgili anlatılan birçok menkıbeler vardır. Bir menkıbede ve vakfiyelerde onun Veysel Karanî (ö.37/657) sülâlesinden olduğu anlatılır.⁸² *Hacı Bektaş-ı Veli Vilayetnamesi*'nde yer alan menkıbeye göre Emirci Sultan'ın zaviyesine kurbanlık getirilir, Emirci Sultan kurbanı kabul etmezken Hacı Bektaş-ı Veli kabul eder. "Emirci Sultan kabul etmedi, siz ettiniz." dediklerinde Hacı Bektaş: "Emircemiz server bir şahindir ki değme nesneye konmaz." der. O kişi Emirci Sultan'a gelip sizin kabul etmediğiniz kurbanı Hacı Bektaş kabul etti, denilince bu defa da Emirci Sultan: "Hünkar Hacı Bektaş bir deryadır ki değme nesne o deryada kaybolur, onu bulandırılmaz." der.⁸³ Hacı Bektaş-ı Veli ile Emirci Sultan'ın birbirlerine karşı alâka ve sevgilerini gösteren başka bir menkıbe şöyledir: Bir gün Emirci Sultan'ın huzurunda rüzgârın açtığı zarar ve ziyandan söz açılır, o da "güneyde Hacı Bektaş gibi ulu bir zat olduktan sonra tasa etmeye gerek olmadığını" söyler. Aynı şekilde bir gün Hacı Bektaş'ın yanında sıcağın şikayet ettiklerinde, o da "kuzeyde Emircem Sultan gibi bir kişi bulunduktan sonra üzüntüye yer vermemek gerektiğini" bildirir.⁸⁴ Bundan Hacı Bektaş-ı Veli ile Emirci Sultan'ın aynı çağlarda yaşadığı izlenimi çıkarılabilir.

Emirci Sultan, "*Emîr-i Çin Osman*" diye de anılmaktadır. Emir-i Çin lakâbı ile ilgili *Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi*'nde şöyle bir olay kaydedilir: Bir gün Ahmed Yesevî'nin tekkesine Çinliler gelir. Yesevî'ye bir ejderhanın çevreye

⁷⁹ Abdulkadir Abdulkadiroğlu, "Osmanlı Dönemi Yozgat'ta Şeyhler, Bilim Adamları ve Şairler", *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Türk Ocağı Yozgat Şubesi Yayınları, Yozgat 2000, s. 24-25.

⁸⁰ Ahmet Yaşar Ocak, "Emirci Sultan ve Zâviyesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, 1978, s. 181.

⁸¹ Fuat Köprülü, *a.g.e.*, s. 38-39; Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 181.

⁸² A.Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 129, 182, 183 vd.

⁸³ Abdülkâki Gölpınarlı, *Vilâyetnâme, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, İstanbul 1958, s. 77-78.

⁸⁴ Abdülkâki Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 77 vd.; Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 137.

zarar verdiğini söyleyerek, kendilerini bu beladan kurtarmasını isterler. Ahmed Yesevî dervişlerine dönerek “Çin’e kim gitmek ister?” der. Bu sırada Osman Efendi gitmek istediğini bildirir. Hoca Ahmed Yesevî, onun beline tahta bir kılıç kuşandırarak dualarla ejderhayı öldürmeye gönderir. Osman çin diyarında, ejderhayı yener, öldürür ve geri döner. Yesevî, ona ejderhayı nasıl öldürdüğünü sorar, o da başından geçenleri olduğu gibi anlatır.⁸⁵ Bundan sonra hocası kendisine “Emr-i Çin” lakabını ve ardından da icazetname-sini verir. Dua ve senalarla onu Rum/Anadolu diyarına gönderir ve kendisine halife yapar.⁸⁶ Bundan Emirci Sultan’ın Ahmed Yesevî’nin öğrencisi olduğu söylenebilir. Emîr-i Çin Osman (Emirci Sultan) zaviye kurduğu köyü hocası Ahmed Yesevî’den rüya yolu ile aldığı talimatı üzerine seçmiş ve gösterdiği kerametlerle aslen Hristiyan olan köy halkının hidayetine de vesile olarak oraya yerleşmiş, Tekke ve zaviyesini de aynı yere kurmuştur.⁸⁷ Zaviye vakfiyelerinden, 33 parça köyün vakfedildiği anlaşılmaktadır. Yine bu köylerin çoğunun da 18. yüzyılda bazı Moğol boyları tarafından kış mevsiminin geçirebilmesi için kullanılmıştır.⁸⁸

Rivayet edilen diğer bir menkıbeye göre Emirci Sultan, Veysel Karanî’nin Yemen Şahı adındaki oğlundan değildir. Çin’de 17 yıl emirlik yapmış olduğundan Emîr-i Çin lakabını almıştır. Çin Diyarındaki vazifesini tamamladıktan sonra Anadolu’da İslam’ı yaymak ve halkı ıslah etmekle görevlendirilip bu ülkeye gelmiştir. Bir müddet kaldıktan sonra geri dönmüş, Kerbela’da Hz. Hüseyin ile birlikte onun düşmanlarına karşı savaşmıştır. Onun şehit düşmesi üzerine bu defa hanımını da alarak tekrar Anadolu’ya gelmiş ve Osman Paşa köyüne yerleşerek bir daha geri dönmemiştir. Köyde, kurduğu zaviyede halkı irşat etmekle meşgul olmuş, 120 yıl yaşadıktan sonra 87/706 tarihinde vefat etmiştir. Hanımının adı Küçük Sekine’dir ki Hz. Hüseyin’ in oğlu Ali Ekber’in kızı olup bu zat ablası Büyük Sekine’nin adını kendi kızına koymuştur. Emirci Sultan’ın bu eşinden olma bir oğlu Ahmed-i Bîcan ismini taşımakta olup Çorumdaki Hıdırlık Sultan’dan başkası değildir. Ahmet Yaşar Ocak, bu rivayeti Emirci Sultan’ı Veysel Karani soyuna bağlama çabası olarak görmektedir.⁸⁹

⁸⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, haz. S.Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, III/187.

⁸⁶ Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, İstanbul, trs., V/58 vd; Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 138-139.

⁸⁷ Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, V/58 vd; Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 139.

⁸⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “Emirci Sultan”, *DİA*, İstanbul 1995, XI/154.

⁸⁹ Ahmet Yaşar Ocak, “Emirci Sultan ve Zaviyesi”, s. 145.

Osmanpaşa Kasabası'nda bulunan mezar kitabesinde yazdığına göre Emirci Sultan Zilhicce 637/Temmuz 1240 tarihinde vefat etmiş, sonradan türbesi yapılmıştır.⁹⁰ Emirci Sultan zaviyesi, Kayseri ve Kırşehir'den, Amasya'ya doğru giden yol üzerindeydi. Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı dönemlerinde ticaret yollarının bazıları zaviyenin bulunduğu yerden geçiyordu.⁹¹ 1200'lü yıllarda kurulan zaviye, konaklama yeri ve han gibi görevleri ifa etmiş, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması ile bölgenin iskânında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır.⁹² Yozgat-Kayseri karayolu üzerinde Yozgat merkeze 30 kilometre uzaklıkta bulunan zaviye, daha sonraları aynı yerde yani Osman Paşa kasabasında tekke kurulduğundan Osman Paşa Tekkesi olarak da bilinmektedir.⁹³

794/1392 tarihli İcazetname'den anlaşıldığı kadarıyla Emirci Sultan'ın öğrencileri arasında kardeşleri Hızır Dede ve İlyas Emirci ile amcasının oğlu Osman Paşa gibi kendi aile çevresi gelmektedir. Kimlikleri bilinmeyen Sehmud-Din Paşa ve Seyyid Ali adında iki kişinin daha ismi geçmektedir. Halk arasında mevcut sözlü bir menkıbeye göre, Emirci Sultan'ın Ali adlı bir halifesi, Şeyh tarafından doğuya gönderilir ve kendisine «dur» denilen yerde durması ve oraya yerleşmesi bildirilir. Ali, bugünkü Yozgat'ın Sorgun ilçesinin yakınındaki Dayılı (Durali Dayılı) köyüne gelince “Dur ya Ali” diye Şeyhinin seslendiğini işitir ve oraya yerleşir. O günden sonra köyün adı da *Durali Dayılı* kalır. Nitekim adı geçen köyde Dür Ali Baba'ya âit bir de türbe bulunmaktadır.⁹⁴

Anadolu Selçuklu valilerinden Osman Paşa (ö.?), Sivas vilayetine görevlendirildiğinde Emirce Sultan'ı duyunca ondan dua alabilmek düşüncesiyle bu köye uğrar. Onun sünneti Seniyyeye uyan âlim olduğunu görünce Osman Paşa, onun yanında kalmayı, ondan ilim almayı diğer her şeye tercih ederim diyerek, tuğ ve sancağını terk edip görevinden affını isteyip oraya yerleşmeyi

⁹⁰ <http://www.yozgatkulturturizm.gov.tr/TR,91999/emirci-sultan--osman-pasa-turbesi-.html>; Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesine göre; Amasya'daki zaviyede kendi gibi bir göçmen Türkmen şeyhi olan Baba İlyas-ı Horasanî ile yakın çevresi ile ilişkiler kurmuştur. Nihayet, 1240 yılında çıkan ayaklanmaya da katılarak zaviyesinin bulunduğu Ziyaret Pazarı'nda yapılan bir savaş sırasında ölmüş olabileceğidir. Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 160, 179; “Emirci Sultan”, s. 154.

⁹¹ 19. yüzyılda Yozgat'tan Kayseri istikametine giden bazı Avrupalı gezginler zaviyede konaklamışlardır. Ahmet Yaşar Ocak, “*Emirci Sultan ve Zâviyesi*”, s. 129 vd.

⁹² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 129 vd.

⁹³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 129 vd, “Emirci Sultan”, s. 153-155.

⁹⁴ Ahmet Yaşar Ocak, “Emirci Sultan ve Zaviyesi”, s. 161.

talep eder. İsteği kabul edilince, gerek bu tekke, gerek çevrede bulunan bazı köyler, bu zaviyenin idaresine bırakılmıştır.⁹⁵ Osman Paşa'nın hocasından icazet alarak bu tekkede hoca olduğu tahmin edilmektedir. Şeyh Osman Paşa'nın, belki Emirci Sultan'ın vefatından sonra tekkede bir takım değişiklikler yaptığı, vakıfları genişlettiği söylenebilir. Çünkü hem hakkında bir kısım menkıbeler teşekkül etmesi hem de tekkenin ve köyün yüzyıllardan beri Osman Paşa Tekkesi adıyla bilinmesi, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.⁹⁶

Zaviyenin adı, 1316 Maarif Salnamesi'nde "Osman Paşa Tekkesi" olarak geçmekte ve 50 öğrencisinin olduğu da görülmektedir.⁹⁷ Yozgatlı âlimlerden M. Şakir Efendi (ö.1937), buradan icazet almış ve yine burada müderrislik yapmıştır.⁹⁸ Birçok alim bu zaviyede görev yapmış, eğitime katkı sağladıkları gibi bölgenin İslâmlaşması ile kültür ve medeniyetinin ihyasında önemli görevler ifa etmişlerdir. Hayatları ve eserleri hakkında bilgi bulamadığımız bu zaviyede görev yapan müderrislerin bazıları şunlardır: 1-Emirci Sultan (ö.637/1240), 2-İsmail Can, 3-Emir Çelebi, 4, Mahmut Can, 5-İsmail Can, 6-Üveys, 7-Ali, 8-Halid, 9-Muhammed Sabit, 10-Gıyasud-Din, 11-Ömer Üveysi, 12-Şerefud-Din, 13-Abdullah, 14-Hüseyin, 15-Nurullah, 16-Şerif, 17-İmadud-Din, 18-Cafer, 19-Abdullah, 20-Nurullah, 21-Dosti, 22-Ali, 23-Hızır, 24-Mahmut, 25-Eşref, 26-Üveys, 27-Muhammed Ali, 28-İsmail Can, 29-Osman, 30-Ahmed Can, 31-Mustafa, 32-Hüseyin 33-Ali Çelebi, 34-Mustafa İbrahim, 35-Ahmed, 36-İbrahim Ethem, 37-İsmail Halife 38-Muhammed Adil, 39-İsmail Hakkı.⁹⁹

Bu zaviyeye mensup olan şeyh ve dervişler, "Emir", "Baba", "Ata" veya "Dede" unvanları ile tanınmakta olup göçebe hayatına ve ruhuna uygun gelen kolay, basit ve sade bir Müslümanlık anlayışı ile irşat faaliyeti yapıyorlardı. Bir yandan da Anadolu'ya İslamiyet'le birlikte Türk örf ve adetlerini getiren kültür elçisi gibiydiler.¹⁰⁰ Emirci Sultan zaviyesi, bölgede âlimlerin yetiştiği

⁹⁵ Yunus Özger, "Yusuf Ziya Yozgadî ve Temaşâyı Celâli Hüdâ Adlı Eseri", *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2011, S. 28, s. 127.

⁹⁶ Ahmet Yaşar Ocak, a.g.m., s. 150.

⁹⁷ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umimiye, 1316 Sene-i Hicriyesi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1316, s. 868-9.; Taha Niyazi Karaca, "Yozgat Eğitim Tarihi Katkı", *ERÜ SBE Dergisi*, S. 17, 2004/2, s. 139.

⁹⁸ *Yozgat Sorgun Gedikhasanlı Kutbi Cihan Mehmet Şakir Efendi*, Yenigün Gazetesi, Yozgat 2014, s. 11-4.

⁹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, a.g.m., s. 170.

¹⁰⁰ Mehmet Şeker, *Türkiye Selçukluları ve Osmanlılarda Birarada Yaşama Tecrübesi*, DİB Yayınları, Ankara 2001, s.24.

ilk sivil zaviye olma özelliği ile de bilinmekte, bu zaviyenin âlimleri, Osmanlı İmparatorluğu zamanından cumhuriyet dönemine kadar Yozgat bölgesindeki bütün Seyyid ve Şerif'lerin Kâim Makâmlığı¹⁰¹ görevini de yürütmüşlerdir.¹⁰² Zaviyenin hiçbir mezhep ve meşrebe ayırım yapılmadan çevreye yardım etmesi, farklı görüşlere hoşgörü ile yaklaşılması gibi ilk vakfiye şartlarından anlaşıldığına göre Emirci Sultan'ın dinî anlayış ve görüşünün Ahmed Yesevî gibi Ehl-i Sünnet çizgisinde olduğudur.¹⁰³ Daha sonraları İslâm dünyasında Bahâeddin Nakşibend'e (ö.791/1389) nispet edilen zaviye, Bektaşîliğin zuhuruyla birlikte Nakşibendi tasavvufi anlayışın Orta Anadolu'daki önemli yerlerinden biri hâline gelmiş ve 1826'da Bektaşîliğin ilgasına kadar bu hüviyetini korumuştur. Bu tarihten sonra Nakşibendî tarikatının kontrolüne geçen zaviye, tekke ve zaviyelerin kaldırıldığı zaman olan 1925 yılına kadar eğitim ve öğretimini de sürdürmüştür.¹⁰⁴

20. yüzyıla kadar Sivas-Kayseri ve Yozgat-Kayseri arasındaki yol üzerinde bulunduğu için uzun müddet han gibi yolcuların dinlenme yeri olan Emirci Sultan zaviyesinden şu anda hiçbir iz kalmamıştır. Ahmed Yesevî'nin halifesi ve Yesevî tarikatına mensup bir Türkmen şeyhi olan Emirci veya Emirce Sultan'ın bıraktığı herhangi bir eseri maalesef tespit edilememiştir. *Vilayet-nâme*, *Künhü'l-Ahbar* ve *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'ndeki onun menkıbelerine dayanılarak, Bozok bölgesine yerleşmiş bir Yesevî şeyhi olduğuna muhakkak nazarıyla bakılması gerektiği söylenebilir. O, çağdaşı diğer Yesevî dervişleri gibi yaşadığı bölgede, kendi eliyle kurduğu tekke ve zaviyesinde, Yesevî geleneğin göçebe Müslüman Türk muhitine adapte olmuş inançları ve öğretilerini yaymış, Anadolu'nun Bozok bölgesinde ilk iskânın kurulmasına dolayısıyla Yozgat şehrinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır.¹⁰⁵ Emirci Sultan, hocası Ahmed Yesevî'nin öğretileri doğrultusunda verdiği eğitim ve irşat metodu ile Anadolu İslâm-Türk kültürünün ihya ve inşasına da öncülük etmiştir.

¹⁰¹ Yerleşim yerlerindeki Hz. Peygamber'in soyu Seyyid ve Şeriflerle ilgilenenlere Nakibü'l Eşraf Kaim Makamlığı denilmiştir. Bkz. Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 12 vd.

¹⁰² Ahmet Yaşar Ocak, "Emirci Sultan", s. 153-155.

¹⁰³ Ahmet Yaşar Ocak, "Emirci Sultan ve Zaviyesi", s. 183.

¹⁰⁴ S. Burhaneddin Kapusuzoğlu, *Yozgat Medreseleri Tekke ve Zaviyeleri*, Ankara 1999, s. 68 vd.

¹⁰⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.m.*, s. 155.

Sonuç

Müslüman Türk âlimi Hoca Ahmed Yesevî'nin din anlayışı ve hikmetlerle ortaya konulan dinî kültür ve inançları, tarih boyunca Türk boylarının Müslüman kimliklerinin korunması ve günümüze kadar devam ettirmesine katkıları olmuş, sağlam bir dinî ve ahlaki hayat sürmelerini sağlayıp canlılığını günümüze kadar getirmiştir. Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Anadolu Türklerinin dinî anlayış ve inançlarında geniş tesirler icra ettiğinden "Pir-i Türkistan" ve "Hace-i Türkistan" unvanlarıyla anılan Yesevî, bugün bile adından saygı ile söz edilen, Türk topluluklarının din anlayışına damgasını vurmuş önemli bir şahsiyettir. Yesevî, İslâm'ı, Kuran'dan ve sünnet ışığında ana dili Türkçeyi kullanarak manzum şiirler hâlinde insanlara anlatmaya çalışmış, ahlâk merkezli bir din anlayışının insanların gönüllerinde yer bulabilmesi için uğraşmış ve hikmetler söylemiştir. *Fakrnâme* ve hikmetleri İslâm'ı şiirlerle öz olarak anlattığı görülmektedir. İslâm'ın barış ve huzur dini olduğunu, sevgi, kardeşlik, birlik, beraberlik, hoşgörü gibi değerlerin asırlar öncesinden Ahmed Yesevî tarafından söylenmektedir. O, Türk kültürünün dünden bugüne bize kadar gelmesini sağlamış ve bu kültürün Anadolu'da yayılmasına öncülük etmiş, kendisinden sonra Anadolu'ya gelen Yunus Emre, Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran, Kaygusuz Abdal gibi Müslüman Türk erenlerinin de yolunu açmıştır. Bunlardan biri de Ahmed Yesevî'nin öğrencilerinden veya halifelelerinden 13. yüzyıl başlarında Anadolu'ya göç eden bir Türkmen şeyhi Emirci Sultan'dır. Yesevî dervişleri gibi o da yaşadığı Bozok bölgesindeki kurduğu ilk sivil zaviyede, hocası Ahmed Yesevî'nin hikmetleri ve öğretileri doğrultusunda verdiği eğitim ve irşay metodu ile Yozgat'ın kurulması ve iskanına vesile olduğu gibi Anadolu İslâm-Türk kültürü ve medeniyetinin ihya ve inşasına da öncülük etmiştir. Yesevî'nin hikmetleri doğrultusunda inanç motifleriyle yetişenler, çevrelerinin dinî inanç ve kültür hayatının canlanmasına dolayısıyla Anadolu İslâm-Türk kültür ve medeniyetinin ihya ve inşasına da önemli katkılarda bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim, "Osmanlı Dönemi Yozgat'ta Şeyhler, Bilim Adamları ve Şairler", *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Türk Ocağı Yozgat Şubesi Yayınları, Yozgat 2000.

Aktan, Ali, "Künhü'l-Ahbar'a Göre Hoca Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleleri", *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyum Bildirileri*, Kayseri 1993.

- Âli, Mustafa bin Abd el-Mevla Çelebi, *Künhü'l-Ahbar*, İstanbul trs.
- Atmaca, Ali, *Ahmet Yesevî'nin İnanç ve Düşünce Dünyası*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008.
- Attar, Feridüdin, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Erkam Yayınları, İstanbul 1984.
- Bakillâni, Kadı Ebu Bekir Muhammed, *el-İnsaf*, Tahk:M.Zahid el-Kevseri, Kahire 1993.
- Bice, Hayati, *Hoca Ahmed Yesevî ve Dîvân-ı Hikmet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Bozkurt, Nebi - İpşirli, Mehmet, "Medrese", *DİA*, C. XXVIII, İstanbul 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Çınar, Mahmut, "Zarûrât-ı Diniyye", *DİA*, C. XLIV, İstanbul 2013.
- Çelebi, Evliya, *Seyehatname*, Haz: S.Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- Ebû Hanife, İmam-ı A'zam, *el-Fıkhu'l-Ekber*, terc. Mustafa Öz, İmamı A'zam'ın Beş Eseri, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları İstanbul 2011.
- Ekincikli, Mustafa, "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yesevîlik", *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1993.
- Eraslan, Kemal, "Ahmed Yesevî", *DİA*, C. II, İstanbul 1989.
- Gazâlî, Ebû Hamid, *el-İktisad fi'l-İtikad*, terc. A.Duran, İtikâdda Orta Yol, Hikmet Neşr, İstanbul 2004.
- Genç, İlhan, "Belâgat Yönünden Dîvân-ı Hikmet Üzerine Bir Değerlendirme", *Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri-Tesirleri, Ahmed-i Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 1996.
- Gölpınarlı, Abdalbaki, *Vilayetnâme, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958.
- Güzel, Abdurrahman, *Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâmesi*, Öncü Kitap, Ankara 2007.
- Hemedani, Yusuf, *Hayat Nedir*, çev. N.Tosun, y.y., İstanbul 2002.
- [http://www.hasanonat.net/index.php/89-Ahmed-Yesevînin din-anlayışı ve bektasilikteki-bazı](http://www.hasanonat.net/index.php/89-Ahmed-Yesevînin-din-anlayışı-ve-bektasilikteki-bazı) yansımalar Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2016.
- [http://www.yozgatkulturturizm.gov.tr/Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2016.](http://www.yozgatkulturturizm.gov.tr/Erişim-Tarihi:15-Ağustos-2016)
- <http://www.yozgatkulturturizm.gov.tr/TR,91999/emirci-sultan-osman-pasa-tur-besi-.html> Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2016.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953.
- Kapusuzoğlu, S. Burhaneddin, *Yozgat Medreseleri Tekke ve Zaviyeleri*, y.y., Ankara 1999.
- Kara, Mustafa, "Tekke", *DİA*, C. XL, İstanbul 2011.
- Karaca, Taha Niyazi, "Yozgat Eğitim Tarihi Katkı", *ERÜ SBE Dergisi*, S. 17, 2004/2.

Koçoğlu, Kıyasettin, "Türkiye Diyanet Vakfı Tarafından Yayımlanan Alevi-Bektaşî Klasiklerinde Hz. Ali", *Çukurova Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, C. 12/1, Ocak-Haziran 2012.

Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yayınları, Ankara 1993.

Köymen, Mehmet Altay, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu", *Belleten*, S. 218, 1993.

Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed, *Kitâbu't-Tevhid*, haz. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İSAM yayınları, Ankara 2005.

-----, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, kont. Bekir Topaloğlu, Mîzân Yayınları, İstanbul 2005.

Müslim, Ebû'l Hüseyin, *es-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Onat, Hasan, "İbâhiyye", *DİA*, C. XIX, İstanbul, 1999.

Ocak, A.Yaşar, "Emirci Sultan ve Zâviyesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, 1978.

-----, "Anadolu, Tarih/Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması", *DİA*, C. III, İstanbul 1991.

-----, "Bektaşîlik", *DİA*, C. V, İstanbul 1992.

-----, "Anadolu Türk Sûfliğinde Ahmed-i Yesevî Geleneğinin Teşekkülü", *Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1992.

-----, "Emirci Sultan", *DİA*, C. XI, İstanbul 1995.

Oral, Osman, *Sırat Köprüsü*, Furkan Yayınları, Kayseri 2012.

-----, "Akâid ve Kelâm İlmi Açısından İmânın Kısımları, Derecesi ve Rükünleri", *Dicle Üniversitesi SBE Dergisi*, Y. 7, S. 13, Diyarbakır 2015.

Özaydın, Abdülkerim - Hacıeminoğlu, Necmeddin, vd., "Karahanlılar", *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001.

Özger, Yunus, "Yusuf Ziya Yozgadî ve Temaşâyı Celâli Hüdâ Adlı Eseri", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 28, Kış- 2011.

Özköse, Kadir, "Ahmed Yesevî ve Dîvân-ı Hikmet", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.16, 2006/7.

Râzî, Fahreddin, *el-Muhassal*, Kelâma Giriş, terc. H.Atay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978.

-----, *Meâlimu Usulî'd-Din*, terc. Nadim Macit, İhtar Yayınları, Erzurum 1996.

Salname-i Nezaret-i Ma'arif-i Umimiye, 1316 *Sene-i Hicriyesi*, Matba-i Amire, İstanbul 1316.

Sarıcık, Murat, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*, TTK Yayınları, Ankara 2003.

Şeker, Mehmet, *Türkiye Selçukluları ve Osmanlılarda Bir Arada Yaşama Tecrübesi*, DİB Yayınları, Ankara 2001.

Şener, H.İbrahim, "Yesevî Hikmetlerinin Kaynağı Olarak Ayetler Üzerine Bir Değerlendirme", *Yesevîlik Bilgisi*, haz. C.Kurnaz, M. Tatcı, Ankara 2000.

Taftazânî, Saduddin, *Şerhu'l-Akâid*, Haz:Süleyman Uludağ, Kelâm İlmi ve İslâm Akaidi, Dergah Yayınları, İstanbul 2013.

Tosun, Necdet, “Yesevîyye”, *DİA*, C. XLIII, İstanbul 2013.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1969.

Yavuz, Yusuf Şevki-Pala, İskender, “*Bezm-i Elest*”, *DİA*, C. VI, İstanbul 1992.

Yazıcı, Nesimi, “Hoca Ahmed Yesevî Döneminde Türk-İslâm Kültürünün Oluşum ve Gelişimi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Yesevîlik Bilgisi*, Ahmed Yesevî Vakfı Yayınları, Ankara 1998.

Yazıcı, Tahsin, “Haydariyye”, *DİA*, C. XVII, İstanbul 1998.

Yesevî, Ahmed, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, haz. Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Yeşilyurt, Temel, *Rü'yetullah Sorunu*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya 2001.

Yılmaz, Ömer, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

Yozgat Sorgun Gedikhasanlı Kutb-i Cihan Mehmet Şakir Efendi, Yenigün Gazetesi, Yozgat 2014.